

Nieuwe kerkvorming als kwantitatieve groeistrategie

Alrik Vos & Stefan Paas*

ABSTRACT

This article reflects on the thesis that new church formation (church planting) is “the most effective evangelistic strategy under heaven” (Peter Wagner). This thesis has achieved the status of doctrine among Evangelical Protestants. It has also found wide acceptance within many Dutch Protestant denominations, in particular the ones with an evangelical mind-set. It is widely believed that church planting is a major strategy for quantitative church growth, by attracting people without a Christian background (‘conversion growth’). These assumptions seem to be closely related to Religious Market Theory.

Obviously, any proven strategy for quantitative church growth is highly relevant for the secular context of Western Europe. This article investigates whether these assumptions, of a strategy that originated in America, are justified with respect to the Dutch context.

First, some existing studies, mainly from the United States, are discussed. It seems that these studies are biased and rather careless in terms of methodology. Some better studies produce inconclusive evidence. Therefore, these studies do not support the claim that church planting furthers quantitative church growth. Secondly, new research is presented, that was recently done in the Netherlands. Its results indicate that churches less than ten years old are, under certain conditions, more effective in reaching outsiders than older churches. Thirdly, some explanations for this relative success are discussed. It appears that the three main factors for numerical success were: a demographically convenient location, entrepreneurial leadership in line with the ethos of the community, and a concentrated use of time, money and resources.

1. Inleiding

De verschillen in religiositeit tussen de Verenigde Staten en Europa zijn al lange tijd het onderwerp van sociaal-wetenschappelijk debat (vgl. Berger 2008). Waar in de meeste Europese regio’s bijna alle indicatoren van religie zich al decennialang in een neerwaartse spiraal bevinden, is in Amerika sprake van een bloeiend religieus landschap. Dit ondergraaft een aanname die lange tijd gemeengoed was in de sociale wetenschappen, namelijk dat secularisatie intrinsiek verbonden is met moderniseringsprocessen (Coleman 1990). Deze aanname, die de grondslag vormt voor diverse secularisatietheorieën,[†] bleek in het algemeen goed te werken in Europa, maar niet noodzakelijk daarbuiten. Blijkbaar zijn er aanvullende theoretische perspectieven nodig die de religieuze situatie van moderne samenlevingen kunnen beschrijven en verklaren. In de Verenigde Staten lijken religieuze ontwikkelingen beter verklaard te kunnen

* Dr. Stefan Paas is J.H. Bavinck hoogleraar voor kerkplanting en kerkvernieuwing aan de VU in Amsterdam en universitair docent missiologie aan de Theologische Universiteit Kampen. Alrik Vos (MA) is theoloog en kerkplanter in Heerhugowaard.

[†] Er is niet sprake van één secularisatietheorie, maar veeleer van een familie van theorieën (ook benoemd als een “hutsput” – [Hadden 1987, 588; vgl. Casanova 1994, 211]), die met elkaar gemeen hebben dat zij een verband leggen tussen afname van religie en moderniseringsprocessen, maar van elkaar verschillen inzake het niveau waarop zij insteken (individuele religie, religieuze organisaties, differentiatie van de samenleving - vgl. Dobbeleire 2002) en de oorzaken die zij aanwijzen voor de afkalving van religie, zoals de opkomst van de wetenschappen, de pluralisering van de samenleving, groeiende existentiële zekerheid, en falende geloofsoverdracht (Gerth 1979, 281-282; Berger 1967; Norris, Inglehart 2004; Crockett, Voas 2006).

worden met behulp van een ‘marktmodel’ (Warner 1993, 1051-1053). Dit model gaat uit van een samenleving waarin religie volstrekt vrijgegeven is (ontvlechting van kerk en staat) en waar mensen zich naar hartenlust met elkaar kunnen verbinden in religieuze organisaties. In zo’n samenleving zullen religieuze organisaties zich moeten begeven op een vrije markt en naarmate zij er beter in slagen te voorzien in de behoeften van religieuze consumenten, zullen zij ook meer succesvol zijn. Anders dan in secularisatietheorieën wordt voorspeld, zijn religieuze pluraliteit en ontkoppeling van kerk en staat, dus niet funest voor de vitaliteit van religieuze organisaties. Integendeel, deze religieuze markttheorie (RMT) voorspelt dat onder zulke omstandigheden religie meer zal bloeien dan wanneer er sprake is van een marktmonopolie door een of meer bevoorrechte kerken (Stark, Bainbridge 1987; Stark, Finke 2000). De Verenigde Staten vormen in allerlei opzichten het prototype van zo’n vrije-marktsamenleving.

De vraag is interessant in hoeverre de RMT, hoewel ontstaan in een ander continent, vruchtbare perspectieven kan openen voor het onderzoek naar religie in Europa. Stephen Warner suggereert bijvoorbeeld dat onderzoekers die werken vanuit een marktparadigma zich meer zullen richten op de opkomst van nieuwe religieuze organisaties dan op het wegwijnen van oude organisaties. Onderzoekers zullen evenzeer letten op ondernemende als op bureaucratische religieuze organisaties en individuele carrières (Warner 1993, 1081). Of zulke onderzoeken naar nieuwe religieuze initiatieven en ondernemende religieuze leiders iets opleveren voor Europa, hangt af van de vraag in hoeverre de religieuze situatie in Europa trekken aanneemt van die in de USA. Grace Davie spreekt in dit verband van twee religieuze economieën in Europa, die min of meer naast elkaar functioneren. De oudste en bekendste is die van religie als “public utility”: de bevoorrechte kerk of staatskerk die nauwe banden onderhoudt met overheden en door het grote publiek wordt gewaardeerd als leverancier van rituelen, zonder dat zij inspireert tot vurig geloof of intensieve betrokkenheid. Integendeel, de betrokkenheid bij deze vorm van institutionele religie neemt af. Daarnaast is er echter sprake van een opkomende economie van de religieuze markt, die gedreven wordt door groeiende pluraliteit en religieus consumentisme (Davie 2006, 293; Davie 2007, 96).

Davie stelt dat deze religieuze markt in Europa al langer bestond in de marges van de grote kerken. De meer vitale onderdelen van het Europese christendom, althans in termen van individuele kerkgang en orthodoxie, zijn vanouds te vinden in die marges van vrijkerkelijkheid, evangelische groepen, kleinere gereformeerde kerken, en dergelijke. Davie neemt waar dat juist die kerngroep van zeer betrokken christenen zich steeds meer gedraagt volgens de regels van een consumentenmarkt en dat dit gedrag ook de toekomst zal bepalen van de actief-christelijke minderheid in Europa (Davie 2006, 281-282). Zij laat de vraag echter onbe-

sproken welke strategische consequenties kerken hieruit moeten trekken, niet alleen voor hun ledenbinding, maar ook voor de *vergroting* van hun marktaandeel. Het ligt voor de hand dat Europese kerken juist hier kunnen leren van Amerikaanse, omdat de laatsten meer ervaring hebben met strategisch opereren op een religieuze markt (Stark 2001; Sengers 2006; Sengers 2009). In dit artikel richten we ons daarom op een praktijk die in de USA is ontwikkeld, maar die steeds meer invloed krijgt in Europa: het stichten van nieuwe geloofsgemeenschappen met een missionair, wervend doel (aangeduid met de term ‘kerkplanting’). Na een introductie van enkele invloedrijke opvattingen over kerkplanting, stellen we de vraag in hoeverre deze praktijk aanwijsbaar leidt tot het betrokken raken van mensen zonder kerkelijke achtergrond bij kerkelijke gemeenschappen. Daarbij bespreken we bestaand onderzoek en we presenteren nieuw, recentelijk in Nederland uitgevoerd onderzoek. Vervolgens bespreken we enkele mogelijke verklaringen van de gevonden resultaten.

2. Kerkplanting en kerkgroei in de literatuur

Zowel de term als de praktijk van ‘kerkplanting’ (*plantatio ecclesiae*) heeft wortels in het Nieuwe Testament en is stevig verankerd in de christelijke zendingsgeschiedenis (Bosch 1991, 217-219; Paas 2014, hst. 1). In de twintigste eeuw heeft zich met name onder evangelicale protestanten in de Verenigde Staten echter een specifieke visie op kerkplanting ontwikkeld. Het stichten van nieuwe geloofsgemeenschappen wordt hier gepresenteerd als een strategie om de kerk in kwantitatieve zin te laten groeien. Dit valt af te leiden uit uitspraken van leiders binnen deze stroming.

Zo stelt Peter Wagner, voormalig hoogleraar missiologie aan het Fuller Theological Seminary, Californië: “The single most effective evangelistic methodology under heaven is planting new churches” (Wagner 1991, 7). Lyle Schaller, een gerenommeerde onderzoeker in Amerikaanse evangelicale kringen, adviseert: “If you are interested in reaching new people, by far the most effective way to do this is through church planting” (Schaller 1991a, 8). En Tim Keller, predikant van een sterk groeiende kerk in New York en een invloedrijk christelijk leider in de Verenigde Staten en ver daarbuiten, stelt: “Dozens of denominational studies have confirmed that the average new church gains most of its new members (60-80%) from the ranks of people who are not attending any worshipping body, while churches over 10-15 years of age gain 80-90% of new members by transfer from other congregations” (Keller 2002, 3).

De eerste aanzet tot deze door kwantitatieve groeivragen gedomineerde visie op kerkplanting lag in het werk van Donald McGavran, voormalig zendeling in India en de eerste hoogleraar *Church Growth* aan het Fuller Theological Seminary (McGavran 1936; 1955; 1959; 1970). McGavran constateerde dat het Amerikaanse zendingswerk in India niet tot substantiële kwantitatieve groei van bekeerlingen leidde. Daarom ging hij op zoek naar een methode die deze groei wel zou produceren. Vooral zijn boek *Understanding Church Growth* (1970, herdrukt in 1980 en 1990) geeft een goede weergave van zijn gedachtegoed. Zijn voornaamste overtuigingen waren dat zending altijd moet leiden tot kerkgroei (c.q. de toename van het aantal bekeerlingen), en dat kerkgroei tot op zekere hoogte maakbaar is.

Geleid door theologische overtuigingen en praktische ervaring lieten Amerikaanse evangelicale leiders zich bij hun missionaire activiteiten in Europa al ruim voor de opkomst van een wetenschappelijk marktparadigma leiden door inzichten die de nadruk leggen op het starten van nieuwe initiatieven en ondernemend leiderschap – ofwel kerkplanting. Zo klaagde de invloedrijke Amerikaanse leider Robert P. Evans, oprichter van *Greater Europe Mission*, al in 1963 over de Europese religieuze cultuur die werd gedomineerd door staatskerken en religieuze monopolies en een weinig initiatiefrijk religieus leiderschap (Evans 1963).[‡] Donald McGavran schreef in 1970: “Only the creation of multitudes of new, vital congregations (...) will reconvert the myriads of European Christo-pagans” (McGavran 1970, 191). Deze inzichten hebben doorgaans een warm onthaal gevonden in de traditionele vrijkerkelijke sector in Europa (Baptisten, Evangelische gemeenten, Pinkstergemeenten), tot op de dag van vandaag. Zo toonde Martijn Vellekoop in zijn afstudeerscriptie aan de Vrije Universiteit (2008) aan dat er tussen 1990 en 2008 minstens 281 nieuwe protestantse gemeenten in Nederland zijn geplant (migrantenkerken buiten beschouwing latend), waarbij de initiatiefnemers veelal geïnspireerd waren door Amerikaanse kerkgroei-leiders. Het streven naar kwantitatieve groei door toetreding van nieuwe bekeerlingen was daarbij een belangrijk tot zeer belangrijk motief (Vellekoop 2008, 70-73).[§]

Sindsdien is de aandacht voor kerkplanting in Nederland alleen maar toegenomen. Deze fascinatie laat zich goed begrijpen. Welke kerk zou niet nieuwsgierig zijn naar een ‘bewezen methode’ voor kerkgroei, wanneer alle ledenaanscijfers al jarenlang in het rood staan? Na de eeuwwisseling zijn ook de traditionele protestantse kerkverbanden met deze vorm van

[‡] Evans citeert bovendien tal van Amerikaanse denkers die reeds voor hem hierover schreven. In Amerikaanse missionaire kringen waren dergelijke analyses van de Europese religieuze cultuur schering en inslag in de decennia na de Tweede Wereldoorlog.

[§] Het werkelijke aantal nieuw gevormde kerken schatte Vellekoop overigens hoger, namelijk tussen de 300 en 500.

missionaire inzet begonnen (Noort e.a. 2008). Zo hebben de Christelijke Gereformeerde Kerken in hun kerkorde ruimte gemaakt voor nieuwe, veelal multiculturele kerkplantingen. De Gereformeerde Kerken (vrijgemaakt) hebben er een afzonderlijk deputaatschap voor opgericht. En de grootste protestantse denominatie in Nederland, de Protestantse Kerk in Nederland (PKN), heeft in haar beleidsplan geschreven dat ze wil streven naar het vormen van honderd pioniersplekken (kleine of grote initiatieven gericht op het totstandkomen van nieuwe christelijke gemeenschappen) in de periode 2013-2016 (Feenstra 2012, 20). Deze pioniersplekken dienen herkenbaar protestants-christelijk te zijn, missionair, en gericht op christelijke gemeenschapsvorming. In 2010 kwam de Werkgemeenschap Missionaire Gemeenschapsvorming (WMG) tot stand, een samenwerkingsverband tussen tal van kerkplanters, vertegenwoordigers van kerkverbanden en organisaties, en wetenschappelijke onderzoekers, een groep van mensen die zich allen bezighouden met het stichten van nieuwe kerkgemeenschappen in Nederland.**

Er blijken dus grote verwachtingen te bestaan van kerkplanting, gezien de tijd, energie en middelen die worden geïnvesteerd in deze praktijk. In het vervolg van dit artikel gaan we na waarop die verwachtingen zijn gebaseerd. Zijn er aanwijzingen dat kerkplanting inderdaad een positief effect heeft op kwantitatieve kerkgroei?

3. Bestaand onderzoek

Er zijn duidelijke overeenkomsten tussen het missionair geïnspireerde discours van kerkplanting en kerkgroei enerzijds en het sociaal-wetenschappelijk geïnspireerde discours van religieuze markttheorie anderzijds (Inskeep 1993). Zij zijn beiden ontstaan in de Verenigde Staten en veronderstellen allebei een (beginnende) ‘vrije markt’ van religie. Een belangrijk verschil tussen beide discoursen is hun verschil in scopus. Religieuze markttheorie richt zich als sociaal-wetenschappelijke theorie meer op maatschappelijke, contextuele factoren die de vitaliteit van religie beïnvloeden, terwijl de kerkplantingsdenkers zich uitsluitend richten op institutionele factoren (Hayward 2012, 4-5). Waar RMT minstens drie niveaus van analyse hanteert – de individuele religieuze consument, de religieuze organisatie en de religieuze markt (Gooren 2006) – houdt de kerkplantingsliteratuur zich alleen bezig met religieuze organisaties en hun handelen. Dat blijkt uit de volgende aannames die in bijna alle kerkplantingsliteratuur te vinden zijn (Timmis 2000, 15-18; McNamara, Davis 2005, 52-56):

** Zie http://www.gemeentestichting.nl/downloads/Visie_WMG.pdf (21-2-2013).

1. *Het planten van nieuwe kerken zorgt voor numerieke groei omdat nieuwe kerken sneller groeien dan oudere kerken.* Nieuwe kerken zijn namelijk over het algemeen sterker gemotiveerd om mensen van buiten te bereiken. Ze zijn innovatiever, energiever en meer groei-georiënteerd.
2. *Het planten van nieuwe kerken zorgt voor numerieke groei omdat kleine kerken sneller groeien dan grote kerken.* Kleine kerken zijn namelijk flexibeler, informeler en de leden zijn vaker sterker op elkaar betrokken. Ze binden daarom eerder nieuwkomers en bekeerlingen aan zich. Ze hebben minder last van zogenaamde *free riders*.
3. *Het planten van nieuwe kerken zorgt voor numerieke groei omdat nieuwe kerken het aantal opties vergroten voor religieus geïnteresseerde mensen.* Ze kunnen bijvoorbeeld aantrekkelijk zijn voor bepaalde etnische groepen die zich in de traditionele kerken niet thuis zouden voelen. De toename van de variëteit aan kerken vergroot in een pluralistische samenleving de kans dat mensen de weg naar de kerk vinden.
4. *Het planten van nieuwe kerken zorgt voor numerieke groei omdat het andere kerken uitdaagt om ook te groeien.* Wanneer zij zien dat nieuwe kerken wel succesvol zijn in het bereiken van buitenstaanders, zullen ook zij gemotiveerd raken om meer tijd, geld en energie te steken in het stichten van nieuwe kerkelijke gemeenschappen.

Deze aannames maken duidelijk dat de aanhangers van de kerkgroebeweging als hoofdoorzaak voor de kerkverlating niet een afnemende vraag, maar een gebrekkig kerkelijk aanbod zien. De kerkgroebeweging is er van overtuigd dat als er meer en betere kerken gesticht worden de kwantitatieve groei vanzelf komt. Het is, met andere woorden, een typische ‘*supply-side*’ benadering van religie.

Om deze stellingen te staven, verwijst kerkplantingsliteratuur geregeld naar bestaand onderzoek dat zou aantonen dat het stichten van nieuwe religieuze gemeenschappen (kerken) kwantitatieve groei bevordert. Een rondgang langs dit onderzoek levert echter geen helder verband op tussen kerkplanting en kerkgroei, zoals we hieronder laten zien. De voornaamste reden daarvoor is dat dit verband erg moeilijk aan te tonen is. Zo is het zeer moeilijk om betrouwbare statistische gegevens ten aanzien van kerktoetreding te verzamelen. Veel kerken houden geen ledenadministratie bij en de kerken die dat wel doen specificeren deze ledenadministratie niet goed genoeg om heldere conclusies te kunnen trekken ten aanzien van de relatie tussen kwantitatieve kerkgroei door toetreding van bekeerlingen enerzijds en de leeftijd van de kerk anderzijds. In de praktijk is daarom vrijwel nooit uit te maken in hoeverre bij

gepresenteerde statistieken van kerkgroei sprake is van toetreding van niet-kerkelijk betrokken mensen.

Een goed voorbeeld van deze problematiek zijn de statistieken van de Zuidelijke Baptisten in de Verenigde Staten. Dit kerkgenootschap houdt nauwkeurig kerkelijke statistieken van ledenaantallen bij en uit deze statistieken is helder af te leiden dat jonge kerken sneller groeien dan oudere kerken (Tharp z.j.; McRaney 2003; Stetzer, Bird 2010, 24). Echter, omdat er geen onderscheid gemaakt wordt tussen nieuwe toetreders zonder enige kerkelijke achtergrond, dopelingen die zijn opgegroeid in de eigen gemeente en mensen die overkomen uit andere (kinderdopende) kerken, blijft onduidelijk aan welke van de drie categorieën de groei moet worden toegeschreven. De onderzoeken die gedaan zijn in dit kerkverband kunnen zodoende geen ondersteuning bieden voor het verband tussen kerkplanting en kwantitatieve kerkgroei door toetreding van bekeerlingen.

Bovendien hanteren protestantse kerken geen consistente definities voor termen als de term ‘bekeerling’ of ‘toetreders’. Oudere ‘mainline’ kerken gebruiken de term vooral voor iemand die geen kerkelijke achtergrond heeft en zich voor het eerst bij een kerk aansluit. In veel vrijkerkelijke gemeenten wordt de term echter ook gebruikt voor mensen die in deze kerken zijn opgegroeid en zich op volwassen leeftijd laten dopen, alsmede voor mensen die uit kinderdopende kerken overkomen en in hun nieuwe kerk de volwassendoop ondergaan. Omdat het gros van alle onderzoeken niet omschreef wie er tot bekeerling gerekend was en wie niet - het merendeel van de onderzoeken werd in de vrijkerkelijke sector uitgevoerd - bleef onhelder wat ze precies aantoonde.^{††}

Verder bevatten de onderzoeken vaak statistische slordigheden. De hierboven genoemde Tim Keller gebruikt als ondersteuning van zijn uitspraak dat nieuwe kerken meer bekeerlingen trekken dan oudere kerken onder andere historische statistieken van Lyle Schaller. Schaller schrijft in zijn boek *44 Questions for Church Planters* dat de Verenigde Staten in 1820 uit 9,6 miljoen inwoners telden voor wie er 11.000 kerken waren (1:875). In 1860 was het aantal kerken gegroeid tot 54.000 en het aantal inwoners tot 31,5 miljoen (1:610). In 1906 waren er 212.000 kerken voor 85,4 miljoen inwoners (1:430). Hieruit kan volgens hem afgeleid worden dat kerkplanting een belangrijke sleutel is om het aantal christenen in een land te laten groeien (Schaller 1991b, 14-26). Het is echter een statistische fout om twee verschijnselen afzonderlijk te beschrijven en daartussen een verband te suggereren zonder dat daadwerkelijk aan te tonen. Wat het onderzoek van Schaller aantoonde is dat in de 19^e eeuw het aantal

^{††} Zie o.a. de veel geciteerde uitspraken van Bruce McNicol en Ralph Moore in Anoniem 1991, 69; Moore 2002, 23. Zie ook Europees onderzoek, vermeld door o.a. Ott, Wilson 2011, 29; Van der Woude e.a. 2010.

kerken naar verhouding sneller toenam dan het aantal inwoners. Maar daar zijn allerlei verklaringen voor mogelijk. De opkomst van het denominationalisme bijvoorbeeld, waardoor nieuwe kerkverbanden in de USA hun eigen kerken gingen stichten. Waar er voorheen één kerk per dorp was, werden dat er nu drie of vier kleinere. Ook is het denkbaar dat bij de snel toenemende immigratie in de USA gedurende de 19e eeuw aanvankelijk een tekort aan kerken ontstond, dat later ingelopen moest worden. Dat kan verklaren waarom op een gegeven moment het aantal kerken sneller groeide dan het aantal inwoners. Ten slotte is het denkbaar dat kerkplanting *volgde* op kerkgroei (in plaats van andersom), als resultaat van opwekkingsbewegingen. Een toestroom van nieuwe gelovigen vraagt om de bouw van nieuwe kerken. Omdat Schaller niet ingaat op deze en andere alternatieve interpretaties van de gegevens, kan ook zijn onderzoek niet dienen als ondersteuning voor de stelling dat kerkplanting kerkgroei bevordert.

Uit het bovenstaande volgt de conclusie dat er weinig tot geen empirische onderbouwing bestaat voor de bewering dat kerkplanting een methode is voor kerkgroei (voor meer voorbeelden, zie Paas 2014, hst. 3). Het feit dat deze bewering zo algemeen wordt geloofd, roept daarmee vragen op. Het kan zijn dat de logica van kerkgroei-door-kerkplanting zo plausibel is dat velen erin geloven, ook zonder onderzoek dat het bevestigt. Binnen een sterk door *practitioners* bepaalde context, zoals die van kerkplanting, ligt het voor de hand dat men niet erg geïnteresseerd is in wetenschappelijk onderzoek naar de houdbaarheid van bepaalde claims, omdat die, naar men meent, vaak genoeg bevestigd worden door de eigen praktijk.

Om helderheid te krijgen over de vraag of kerkplanting een oorzaak is van kerkgroei, is, hebben wij nieuw onderzoek gedaan, dat hierna wordt gepresenteerd. Zou ons onderzoek geen verband kunnen aantonen, is dit een verdere ondergraving van deze populaire claim. Als het onderzoek wel een verband aantoont, kan dit het veelal anekdotische bewijs dat wordt aangevoerd versterken. Bovendien werpt het licht op de houdbaarheid van de RMT in een West-Europese, seculiere context.

4. Nieuw onderzoek

Het onderzoek (zie Vos 2012) is uitgevoerd in de loop van 2011 en 2012, met als hoofdvraag: *In hoeverre bereiken kerkplantingen meer niet-kerkelijken dan oudere kerken en welke verklaringen zijn daarvoor te geven?* De dataverstrekkingen in dit onderzoek waren de leidinggevenden van de betreffende gemeenten (zie 4.2 voor toelichting). Bij kerkplantingen was dit

meestal de kerkplanter of degene die leiding geeft aan het kerkplantende team. Bij oudere kerken was de belangrijkste dataverstrekker, binnen de kerkgenootschappen die deel uitmaakten van dit onderzoek, de scriba (de ambtelijk secretaris van de kerkenraad).

4.1. Onderzoeksmethode

4.1.1. Kerken en kerkplantingen

Zoals hierboven al gezegd is, is het gebrek aan betrouwbare ledenadministratie bij de meeste kerken een specifiek probleem bij dit soort onderzoek. Van de kerkverbanden die hun leden-groei registreren, zijn er bovendien maar weinig die daarbij onderscheid maken tussen verschillende categorieën van toetreders. Wij hebben ons onderzoek daarom beperkt tot de Christelijke Gereformeerde (CGK), de Nederlands Gereformeerde (NGK) en de Gereformerd Kerken Vrijgemaakt (GKV). Deze kerkverbanden houden hun ledenadministraties over het algemeen goed bij en specificeren tussen verschillende soorten toetreders, waaronder de categorie ‘overgekomen uit geen kerk’. Toch bleek tijdens het onderzoek dat ook deze data minder betrouwbaar zijn dan de jaarboekjes doen vermoeden (zie 4.2).

Kerkplanting is gedefinieerd als: “kerkelijke initiatieven die als doel hebben om te komen tot het institueren van een nieuwe, zelfstandige, christelijke geloofsgemeenschap, én de kerken die daaruit zijn ontstaan met een maximale leeftijd van 10 jaar”. Zo ontstonden dus twee groepen kerken: (1) kerkplantingen (10 jaar en jonger), en (2) oudere kerken (ouder dan 10 jaar).

Er is geen onderscheid gemaakt tussen motivaties die hebben geleid tot de kerkplanting. Met andere woorden: de vraag of de nieuwe kerk tot stand is gekomen vanuit expliciet-missionaire motieven of vanuit andere motieven speelt geen rol in dit onderzoek. In de praktijk geldt echter voor vrijwel al de onderzochte kerkplantingen dat zij zijn opgezet vanuit een missionaire motivatie, zoals blijkt uit beleidsstukken en websites.

Binnen de kerkplantingen is een onderscheid gemaakt tussen jonge kerkplantingen (\leq 5 jaar) en oudere kerkplantingen (6-10 jaar). Dat is gedaan, omdat juist in de beginfase van de oprichting van een nieuwe kerk enorm veel gebeurt en verandert. In allerlei literatuur over kerkplanting wordt vaak de grens van 5 jaar aangehouden als de overgang naar een tweede fase van het kerkplantingsproject. Als uitgangspunt bij de leeftijdsbepaling is het jaartal genomen dat door de leiders van de betreffende kerk als startdatum gezien werd.

4.1.2. Bereiken

Het ‘bereiken’ van niet-kerkelijken is in dit onderzoek gelijkgesteld aan het betrokken raken van mensen bij een kerkelijke gemeenschap. Dat houdt een beperking in. Niet iedereen die overtuigd raakt van het christelijk geloof, sluit zich namelijk per definitie aan bij een plaatselijke kerk. Zonder die beperking is kwantitatief onderzoek als dit echter onuitvoerbaar. In overeenstemming met de vermelde kerkgroeithese beperkt dit onderzoek zich tot ‘bekerings-groei’. Daar wordt onder verstaan: het toetreden van mensen die voorheen niet betrokken waren bij een kerk.

Bij de doelgroep van ‘niet-kerkelijken’ is een onderscheid gemaakt tussen ‘nieuwe toetreders’ en ‘herintreders’. De *nieuwe toetreders* zijn zij die (1) nooit eerder bewust lid zijn geweest van een kerkelijke gemeenschap *en* (2) niet of nauwelijks bekend waren met het christelijk geloof. Toetreding vindt plaats wanneer mensen uit deze categorie een openbare geloofsbelijdenis hebben afgelegd en/of een volwassendoop hebben ondergaan, en wanneer zij naar het oordeel van de kerkplanter of scriba betrokken zijn geraakt bij de gemeente. Met nadruk staat er ‘en/of’, omdat we in de Nederlandse context onderzoek doen, waarin het voorkomt dat mensen wel als kind gedoopt zijn maar geen christelijke opvoeding hebben gekregen en nooit bewust lid van een kerkelijke gemeenschap zijn geweest. Wanneer zij op latere leeftijd door een kerk worden bereikt, behoeven zij volgens de normen die gelden in de onderzochte kerkgenootschappen niet nog eens gedoopt te worden.

De *herintreders* zijn zij die (1) in het verleden bewust betrokken waren bij een kerk en daar een vorm van christelijke socialisatie hebben ondergaan, (2) daarmee gestopt waren (niet door lichamelijke en/of psychische oorzaken) door de beëindiging van het lidmaatschap en het niet langer bezoeken van de samenkomsten, en (3) niet betrokken waren bij een kerkelijke gemeenschap voordat ze in contact kwamen met de kerk waar ze nu deel van uitmaken. Herintreding heeft plaatsgevonden wanneer mensen uit deze categorie naar het oordeel van de leiding van een kerkelijke gemeente (i.c. kerkplanters en scriba’s) betrokken zijn geraakt bij deze kerkelijke gemeenten.

4.1.3. Betrokkenheid en lidmaatschap

De effectiviteit van kerken werd bepaald door de vraag welke groep kerken (oudere kerken, oudere kerkplantingen, jongere kerkplantingen) de meeste niet-kerkelijken per lid per jaar wist te bereiken. Omdat de kerkplantingen niet allemaal met een formeel lidmaatschap werken (in tegenstelling tot de oudere gemeenten in deze kerkverbanden), maar wel allemaal onderscheid maken tussen betrokkenen en minder/niet-betrokkenen, wordt in het vervolg de

term ‘betrokkenen’ als equivalent voor ‘leden’ gebruikt. Dit maakt het mogelijk om een vergelijking te maken tussen oudere kerken (> 10 jaar) en kerkplantingen (\leq 10 jaar).

Men is betrokkene bij de gemeenschap als men (1) door de leidinggevendenden van de gemeenschap worden gezien als iemand voor wie zij pastorale en diaconale verantwoordelijkheid dragen, (2) en wanneer men volgens de inschatting van de kerkplanters en/of scriba’s minimaal een keer per maand een samenkomst van de gemeenschap bezoekt. Met name de tweede voorwaarde maakt de term ‘betrokkene’ iets strenger dan de term ‘lid’. Men kan immers formeel lid zijn van een kerk zonder ooit een samenkomst te bezoeken.

4.2. Uitvoering van het onderzoek

De belangrijkste bron voor het onderzoek leek aanvankelijk te bestaan uit de ledenmutaties in de jaarboekjes van deze drie kerkverbanden over de afgelopen 10 jaar (Mudde 2011; Van der Linden e.a. 2011; Kuiper 2011). De categorie ‘overgekomen uit geen kerk’ leek namelijk overeen te komen met wat in kerkgroeiliteratuur ‘bekeerling’ heet. Maar tijdens het onderzoek bleek dat de gegevens uit deze categorie te onbetrouwbaar waren. Allereerst wees een steekproef uit dat niet alle kerken een consistente definitie hanteerden van ‘toetreders’. Maar belangrijker was het gebrek aan formele lidmaatschapscategorieën (en navenante administratie) in veel kerkplantingen. De meeste kerkplantingen bleken niet opgenomen te worden in de jaarboekjes van de kerken, iets dat samenhangt met de pioniersfase waarin ze zich bevinden. Dit bleek een onoverkomelijk obstakel voor een puur kwantitatief onderzoek, op basis van voorhanden kerkelijke registers. Er is daarom gekozen voor het benaderen van de kerken in deze drie kerkverbanden via een uitgebreide vragenlijst, gericht aan de scriba of aan de voorganger/kerkplanter van de betreffende kerkelijke gemeente. In deze vragenlijst is gewerkt met operationalisaties, zoals hierboven aangegeven.

In totaal zijn binnen deze kerkgenootschappen 476 oudere kerken benaderd en 16 kerkplantingen. Van 188 oudere kerken is een reactie ontvangen (40%) waarbij 143 kerken statistische gegevens konden aanleveren (30%). Omdat uit de standaarddeviatie bleek dat de groep vrij homogeen is, is dit aantal meer dan voldoende om met een grote mate van zekerheid uitspraken te doen over het geheel van de oudere kerken. Binnen de groep kerkplantingen leverden 13 kerkplantingen statistische gegevens aan (81%). Het aantal kerkplantingen is daarmee klein vergeleken met het aantal oudere kerken. Dat viel niet te voorkomen. Er is gewerkt met de gegevens die op dit moment voorhanden zijn.

4.3. Resultaten

De 143 oudere kerken (> 10 jaar) hadden gezamenlijk 57.842 betrokkenen. De afgelopen 5 jaar werden er gemiddeld 71 nieuwe intreders (inclusief kinderen) en 43 herintreders (inclusief kinderen) per jaar bereikt. Jaarlijks bereikten de oudere kerken zodoende 1 nieuwe intreder (incl. kinderen) per 815 betrokkenen en 1 herintreder (incl. kinderen) per 1.339 betrokkenen.

Opvallend was dat de modus, het meest voorkomende getal, 0 was. De meeste oudere kerken konden de afgelopen 5 jaar geen enkele nieuwe toetreders of herintreders verwelkomen. Een ander gegeven dat opviel was dat het aantal bereikte kinderen zowel bij de nieuwe intreders als bij de herintreders laag was (1:5258 en 1:4901). Het merendeel (2/3) van de nieuwe intreders had geen kinderen. Een mogelijke verklaring hiervoor is dat de nieuwe intreders binnen de oudere kerken vooral jongvolwassenen zijn die door een relatie met een kerklid zijn overgegaan tot kerklidmaatschap. Bij de herintreders ligt dit anders. Het aantal herintreders lag in vergelijking met het aantal nieuwe intreders beduidend lager, maar de laatsten brachten wel meer kinderen mee (59 versus 55).

Dan de 13 kerkplantingen (≤ 10 jaar). Zij hadden gezamenlijk 1.378 betrokkenen. De afgelopen 5 jaar werden er gemiddeld 57 nieuwe intreders (inclusief kinderen) en 48 herintreders (inclusief kinderen) per jaar bereikt. Jaarlijks bereikten de kerkplantingen zodoende 1 nieuwe intreder (incl. kinderen) per 24 betrokkenen en 1 herintreder (incl. kinderen) per 29 betrokkenen. Omdat gemakkelijk gesteld kan worden dat een paar kerkplantingen zo effectief zijn dat ze verbloemen dat de andere kerkplantingen niet of nauwelijks effectiever zijn dan de oudere kerken, is ook berekend hoe de percentages liggen als de uitschieters niet meegeteld worden. De uitschieters zijn die kerkplantingen die hoger scoren dan het gemiddelde plus de standaarddeviatie. Als we deze kerkplantingen niet meetellen, bereikten de 'kerkplantingen' jaarlijks 1 nieuwe intreder (incl. kinderen) per 40 betrokkenen en 1 herintreder (incl. kinderen) per 47 betrokkenen.

Alle kerkplantingen hadden de afgelopen jaren ofwel nieuwe toetreders en/of herintreders bereikt. Het percentage nieuwe toetreders met kinderen lag hoger dan in de oudere kerken (60% versus 37%).

Gesteld kan worden dat de nieuwe kerken binnen de NGK, CGK en GKV in Nederland effectiever zijn in het bereiken van 'bekeringsgroei' dan oudere kerken binnen die denominaties. De onderzochte onderzoeksgegevens bevestigen het veronderstelde verband tussen kerkplanting en kwantitatieve kerkgroei door bekeerlingen. Dat blijft zo als we de 13 meest effectieve oudere kerken vergelijken met de 13 kerkplantingen. De 13 meest effectieve oudere

kerken bereikten de afgelopen 5 jaar gemiddeld 18 nieuwe intreders (incl. kinderen) per jaar (1:198 betrokkenen). De 13 oudere kerken die het meest effectief waren in het bereiken van de herintreders bereikten de afgelopen 5 jaar gemiddeld 15 herintreders (incl. kinderen) per jaar (1:221 betrokkenen). Dat is flink meer dan de oudere kerken als geheel maar minder dan de kerkplantingen. Zelfs wanneer kerkplantingen gecorrigeerd worden op uitschieters, is hun effectiviteit nog steeds ca. vijfmaal zo groot als die van de meest effectieve oudere kerken.

Deze resultaten hoeven echter nog niet te betekenen dat kerkplanting leidt tot kerkgroei. Immers, het is mogelijk dat het jaarlijkse aantal bekeerlingen in een kerkgenootschap ongeveer gelijk blijft, of zelfs krimpt, maar dat er in kerkplantingen relatief meer toetreders binnenkomen dan in andere gemeenten binnen hetzelfde kerkgenootschap. In dat geval eten kerkplantingen een groter deel van dezelfde taart op, in plaats van dat ze het geheel van bekeerlingen daadwerkelijk vergroten. Uit de gegevens blijkt echter dat de ‘bekeringsgroei’ van de kerkplantingen de bekeringsgroei van het kerkverband als totaal wel degelijk vergroot. Dit wordt duidelijk aan de hand van de cijfers van de CGK. Als we de periode 2000 – 2005 vergelijken met de periode 2005 – 2011 (waarin de CGK kerkplantingen voor het eerst actief werden) dan zien we dat in de eerste periode gemiddeld 57 nieuwe toetreders per jaar binnenkwamen in de CGK, en in de periode 2005 – 2011 gemiddeld 83. Dit maakt aannemelijk dat de CGK-kerkplantingen daadwerkelijk de totale ‘bekeringsgroei’ van dit kerkverband vergroten. Door het geringe aantal kerkplantingen binnen de andere twee kerkverbanden kon dit verband daar niet worden vastgesteld.**

De volgende twee tabellen brengen de kwantitatieve resultaten van het onderzoek in beeld.

AANTAL NIEUWE INTREDERS PER BETROKKENEN PER JAAR

	T	B	B+D	K	T+K
Oudere kerken (> 10 jaar) :	1:964	1:1928	1:1928	1:5258	1:815
Kerkplantingen (≤ 10 jaar):	1:31	1:82	1:50	1:113	1:24
Jongere kerkplantingen (≤ 5 jaar)	1:33	1:168	1:40	-	1:33
Oudere kerkplantingen (6-10 jaar)	1:31	1:75	1:52	1:96	1:23
Kerkplantingen exclusief uitschieters:	1:52	1:128	1:82	1:264	1:40
Jongere kerkplantingen	1:33	1:168	1:40	-	1:33

** Van de nieuwe intreders binnen de kerkplantingen van alle drie de onderzochte kerkverbanden (volwassenen + kinderen) komt overigens 65% voor rekening van de CGK (170 van 264 over de afgelopen 5 jaar).

Oudere kerkplantingen 1:61 1:122 1:110 1:205 1:34

Figuur 1: Nieuwe intreders per betrokkenen per jaar

T = Totaal aantal nieuwe intreders

B = Totaal aantal nieuwe intreders d.m.v. openbare geloofsbelijdenis

B+D = Totaal aantal nieuwe intreders d.m.v. openbare geloofsbelijdenis + volwassendoop

K = Totaal aantal kinderen van de nieuwe intreders

T+K = Totaal aantal nieuwe intreders inclusief hun kinderen

AANTAL HERINTREDERS PER BETROKKENEN PER JAAR

	H	K	H+K	
Oudere kerken (> 10 jaar):	1:1842	1:4901	1:1339	
Kerkplantingen (≤ 10 jaar):	1:32	1:328	1:29	
Jongere kerkplantingen (≤ 5 jaar):	1:81	1:505	1:8	
Oudere kerkplantingen (6-10 jaar):	1:63	1:310	1:53	
Kerkplantingen exclusief uitschieters		1:66	1:328	1:47
Jongere kerkplantingen	1:30	1:505	1:26	
Oudere kerkplantingen	1:87	1:310	1:73	

Figuur 2: herintreders per betrokkenen per jaar

H = Totaal aantal herintreders

K = Totaal aantal kinderen van de herintreders

H+K = Totaal aantal herintreders inclusief hun kinderen

5. Verklaringen

Na de verzameling van de onderzoeksgegevens over het verband tussen kerkplanting en kerk-groei in deze kerkgenootschappen is een vervolgonderzoek gedaan, met als doel om verkla- ringen te geven voor het gevonden verband. Uit de bestaande literatuur over kerkgroei en kerkplanting is een serie mogelijke verklaringen gehaald. Die zijn voorgelegd aan een panel van deskundigen op het gebied van kerkplanting binnen de NGK, CGK en de GKV. Op basis hiervan zijn de in hun ogen vier meest plausibele verklaringen geselecteerd. Het betreft de volgende mogelijke verklaringen:

1. Nieuwe kerken bereiken meer niet-kerkelijken dan oudere kerken, omdat ze zich in *demografisch kansrijkere gebieden* bevinden.
2. Nieuwe kerken bereiken meer niet-kerkelijken dan oudere kerken, omdat ze *andere theologische overtuigingen* hebben die hen sterker motiveren en stimuleren tot streven naar groei.
3. Nieuwe kerken bereiken meer niet-kerkelijken dan oudere kerken, omdat ze meer *doelgericht wervend* zijn dan oudere kerken.
4. Nieuwe kerken bereiken meer niet-kerkelijken dan oudere kerken, omdat hun leiders *specifieke competenties* bezitten.

Vervolgens zijn die verklaringen in de vorm van hypothesen gepresenteerd aan de voorgangers uit oudere kerken en kerkplantingen binnen de onderzochte denominaties. Uit dat onderzoek kwam een aantal waarschijnlijke verklaringen naar voren voor het verschil in toetredingsresultaten tussen oudere kerken en kerkplantingen.

In totaal hebben 163 predikanten van de oudere kerken meegewerkt en de enquête geheel ingevuld (responspercentage 45%). Bij de kerkplanters van de jongere kerken waren dat er 18 (responspercentage 90%). In beide groepen was de respons dus iets hoger dan bij het kwantitatieve onderzoek, wat mogelijk deels kan worden verklaard uit het feit dat het onderzoek naar verklaringen minder inspanning vroeg van de respondenten. Een aantal kerkplanters wilde/kon geen statistische gegevens aanleveren. Ook was in een aantal gevallen de prille leeftijd van de kerkplanting de reden dat de desbetreffende kerkplanter de enquête niet geheel in kon vullen. Deze kerkplanters is gevraagd de enquête in te vullen voor zo ver als mogelijk was.

5.1. Nieuwe kerken bereiken meer niet-kerkelijken dan oudere kerken, omdat ze zich in demografisch kansrijkere gebieden bevinden.

Deze hypothese stelt dat er een verband is tussen de bevolkingsgroei in een plaats en het aantal nieuwe intreders en herintreders dat een kerk daar mag verwelkomen. Uit de onderzoeksgegevens bleek dat bevolkingsgroei een factor vormt, maar dat het niet de enige belangrijke factor is.

Van de 5 meest effectieve kerkplantingen liggen er twee in plaatsen waar de bevolking de afgelopen 10 jaar met meer dan 5% is gestegen en drie in gebieden waar de bevolking niet

of nauwelijks is toegenomen of is gekrompen.^{§§} Van de 25 meest effectieve oudere kerken bevinden zich er 11 in plaatsen waarvan de bevolking de afgelopen 10 jaar met meer dan 5% is toegenomen, één ligt er in een plaats met een bevolkingsgroei tussen de 2,5% en de 5%, zes bevinden zich in plaatsen waarvan de bevolking de afgelopen 10 jaar met maximaal 2,5% is toegenomen. Zeven van deze oudere kerken lagen in plaatsen waarvan de bevolking de afgelopen 10 jaar is gekrompen. Zowel bij de kerkplantingen als bij de oudere kerken bevinden ongeveer 40-45% van hun meest effectieve kerken zich dus op een plek waarvan de bevolking de afgelopen 10 jaar met meer dan 5% is gegroeid. Dat is een relatief hoog aantal, omdat uit gegevens van het Centraal Bureau voor de Statistiek blijkt dat het aantal plaatsen waar de bevolking zo sterk gegroeid is minder groot is. Dit vormt een aanwijzing dat er een verband is tussen missionaire effectiviteit van een kerk en bevolkingsgroei.

Locatie kan zodoende een verklarende factor zijn. Maar ze vormt geen voldoende voorwaarde. Dat blijkt bijvoorbeeld uit het feit dat zowel bij de kerkplantingen als bij de oudere kerken een aantal van de meest effectieve kerken op missionair gebied zich in krimpgebieden bevinden en dat er ook kerken in sterke groeigebieden zijn die nauwelijks tot geen bekeerlingen zien toetreden.

5.2. Nieuwe kerken bereiken meer niet-kerkelijken dan oudere kerken, omdat ze andere theologische overtuigingen hebben die hen daartoe sterker motiveren en stimuleren

De theologische inzichten van de kerkplanters en de voorgangers van de oudere kerken binnen deze denominaties bleken grotendeels overeen te komen. Alleen over de taak van de kerk binnen Gods missie bestond een verschil van inzicht. Dit verschil draaide om de vraag hoe de kerk zich dient op te stellen naar haar omgeving. Moet de kerk erop uit om mensen te vinden waar zij zijn, of moet zij vooral gastvrij zijn en wachten tot mensen naar hen toe komen? Kerkplanters kiezen in overgrote meerderheid voor de eerste optie (93%), een aanzienlijk deel van de voorgangers van de oudere kerken kiest voor de tweede optie (39%). Ten aanzien van het beeld van God, de taak van de kerk en het belang van het verkondigen van het evangelie bestaan echter nauwelijks verschillen.

Aangezien de theologische overtuigingen van predikanten van de oudere kerken en de kerkplanters over het algemeen dezelfde zijn, terwijl de verschillen in het missionaire bereik

^{§§} Hiervoor zijn de meest recente cijfers van het Centraal Bureau voor de Statistiek gebruikt, zie: CBS, PBL, Wageningen UR (2012). Bevolkingsgroei, 2007-2012 (indicator 2102, versie 03, 30 oktober 2012); www.compendiumvoordeleefomgeving.nl. CBS, Den Haag; Planbureau voor de Leefomgeving, Den Haag/Bilthoven en Wageningen UR, Wageningen.

van hun kerken groot zijn, kunnen we concluderen dat in deze kerkverbanden theologische overtuigingen geen doorslaggevende verklaring bieden voor het verschil in missionaire effectiviteit.

5.3. Nieuwe kerken bereiken meer niet-kerkelijken dan oudere kerken, omdat ze meer doelgericht wervend zijn dan oudere kerken

In de antwoorden die de kerkplanters en de voorgangers van de oudere kerken op de vragen binnen deze hypothese gaven, zijn grote verschillen waarneembaar. De verschillen doen zich allereerst voor op het gebied van de verlangens en verwachtingen die er volgens hen leven in de kerken die zij dienen.

Waar 69% van de voorgangers van de oudere kerken zegt dat het verlangen om de niet-kerkelijken te bereiken in de kerk die zij dienen ‘een beetje’ aanwezig is, zegt 87% van de voorgangers van de kerkplantingen dat het verlangen om de niet-kerkelijken te bereiken in de kerk die zij opbouwen ‘sterk’ aanwezig is. Voorgangers van de kerkplantingen geven vaker aan dat gemeenteleden vol verwachting uitzien naar wat God gaat doen in het leven van niet-kerkelijken die betrokken raken dan voorgangers van de oudere kerken (45% versus 16%). Ook de stelling dat een niet-kerkelijke die betrokken raakt bij de plaatselijke gemeenschap duidelijk zal merken dat God mensenlevens vernieuwt, wordt door de kerkplanters sterker onderschreven dan door de voorgangers van de oudere kerken (61% versus 21%). Daarbij geven kerkplanters vaker aan dat er in hun gemeenschappen een hogere verwachting leeft dat er niet-kerkelijken tot geloof zullen komen en toe zullen treden dan voorgangers van de oudere kerken (56% versus 7%).

Dat dit hogere verwachtingsniveau gevolgen heeft, blijkt uit het significante verschil in de antwoorden op de vraag hoeveel tijd, geld en energie de jongere en de oudere kerken, volgens hun voorgangers, besteden aan het bereiken van de niet-kerkelijken (een behoorlijk deel + het grootste deel: kerkplanters 81%; voorgangers van oudere kerken 10%). Kerkplanters geven vaker aan dat niet-kerkelijken vaak of altijd worden uitgenodigd voor kerkelijke activiteiten of samenkomsten (kerkplanters 40%; voorgangers van oudere kerken 5%). Kerkplanters geven vaker aan minimaal 4 uur per week te besteden aan het coachen van gemeenteleden om de niet-kerkelijken in hun omgeving te bereiken (kerkplanters: 43%; voorgangers van oudere kerken 7%). Tot slot geven ze vaker aan dat de betrokkenen bij hun gemeenschap er vaak of altijd op uit trekken om de niet-kerkelijken te bereiken (kerkplanters 63%; voorgangers van oudere kerken 5%).

De harde factoren (tijd, geld, actie) laten de grootste verschillen zien. De ‘zachte’ factoren (contextualisatie, nadruk op bekering, het rekening houden met de niet-kerkelijken in de preken) laten minder grote verschillen zien. Een belangrijke verklaring voor het verschil in missionaire effectiviteit tussen oudere en jongere kerken binnen hetzelfde kerkverband is dus de veel hogere mate waarin jonge kerken daadwerkelijk tijd, geld en energie investeren in het bereiken van niet-kerkelijken.

5.4. Nieuwe kerken bereiken meer niet-kerkelijken dan oudere kerken, omdat hun leiders specifieke competenties hiertoe bezitten.

De verschillen tussen de voorgangers van de oudere kerken en die van de jongere kerken deden zich voor op de volgende gebieden:

1. Kerkplanters zien zichzelf vaker als een avontuurlijk persoon dan voorgangers van oudere kerken (75% versus 32%).
2. Kerkplanters hebben vaker een optimistische houding ten opzichte van de missionaire kansen van de kerk (94% van de kerkplanters geeft aan optimistisch te zijn versus 44% van de voorgangers van de oudere kerken).
3. Kerkplanters voelen zich vaker door God geroepen om de niet-kerkelijken te bereiken (100% versus 47%).
4. Kerkplanters ervaren vaker dat mensen in hun kerk van hen verwachten dat ze de niet-kerkelijken bereiken (89% versus 19%).
5. Kerkplanters zien zichzelf vaak als ondernemer, predikanten van oudere kerken zien zichzelf vaak als docent. Op de vraag welk beroep, anders dan hun huidige beroep, goed bij hen zou passen werd namelijk als volgt geantwoord (waarbij geldt hoe dikker en groter het woord hoe vaker het genoemd werd):

VOORGANGERS JONGERE KERKEN (≤10 JAAR)

Ondernemer

Docent
Politieagent
Consultant

Maatschappelijk-werker
Ontwikkelingswerker
Psycholoog

Conflictbemiddelaar
Groepswerker

theologische overtuigingen ook een rol spelen, zou dit onderzoek uitgebreid moeten worden naar kerken die theologisch significant verschillen van de vrij homogene groep die in dit onderzoek voorkomt. Verder lijkt het aannemelijk dat jongere kerken niet meer zullen groeien dan oudere, wanneer de drie genoemde factoren daar ontbreken.

Deze onderzoeksresultaten maken aannemelijk dat minstens één aanname van de RMT ook in West-Europa opgaat, namelijk de aanname dat een rijker en kwalitatief hoger religieus aanbod meer vraag genereert. Ook al zou de vraag naar religie in het algemeen afnemen, dan nog is er voldoende mogelijkheid om als kerkelijke gemeenschap te groeien door toetreding van niet-kerkelijken. De nieuwe kerken bewijzen dit. Zij lijken zich beter thuis te voelen binnen de competitieve religieuze markt dan oudere kerken die wellicht nog teveel leunen op het tijdperk waarin kerkelijke religie een monopolie had. Ze opereren ondernemender en doelgerichter, en dat blijkt in kwantitatieve groei te resulteren.

Wel moet opgemerkt worden dat deze groei kleinschalig is. Bij gebrek aan extrinsieke verplichting of een vanzelfsprekende religiositeit is de kerk volledig afhankelijk van de intrinsieke religieuze motivatie van mensen om betrokken te zijn bij de kerk (Davie 2007, 96). Gewoonlijk is deze motivatie te vinden bij mensen die kerkelijk zijn opgevoed of die een bekeering hebben meegemaakt.

Ook is kwantitatieve groei niet de enige kwaliteit waar kerken aan afgemeten kunnen worden. Het strijden tegen onrecht, groeien in geloof en andere kwaliteiten kunnen voor een kerkgenootschap belangrijker zijn. Toch zijn alle andere kwaliteiten zonder menselijk kapitaal onhaalbaar. Kwantitatieve groei, of in elk geval het vermogen om het natuurlijke verloop van leden aan te vullen, heeft dus wel belang. Uit dit onderzoek valt te concluderen dat Nederlandse kerkverbanden die groei willen bewerkstelligen door mensen zonder kerkelijke achtergrond te werven, er verstandig aan doen nieuwe innovatieve geloofsgemeenschappen te stichten, mits die voldoen aan de in dit artikel omschreven voorwaarden.

Literatuur

Anoniem,

Churches Die with Dignity, in: *Christianity Today* januari 1991, 69

Berger, Peter L. (1967),

The Sacred Canopy: Elements of a Sociological Theory of Religion, New York: Doubleday

Berger, Peter L., e.a. (2008),

- Religious America, Secular Europe? A Theme and Variations*, Aldershot: Ashgate.
- Bosch, David J. (1991),
Transforming Mission: Paradigm Shifts in Theology of Mission, Maryknoll: Orbis Books.
- Casanova, José (1994),
Public Religions in the Modern World, Chicago: The University of Chicago Press.
- Coleman, John (1990),
 The Secular: A Sociological View, in: *The Way* 30.1, 16–25
- Crockett, Alasdair en David Voas (2006),
 Generations of Decline: Religious Change in 20th-Century Britain, in: *Journal for the Scientific Study of Religion* 40.4, 567–584
- Davie, Grace (2006),
 Religion in Europe in the 21st Century: The Factors to Take into Account, in: *European Journal of Sociology* 47.2, 271-296
- Davie, Grace (2007),
The Sociology of Religion, London: SAGE.
- Dobbelaere, Karel (2002),
Secularization: An Analysis at Three Levels, Brussel: Peter Lang.
- Evans, Robert P. (1963),
Let Europe Hear: The Spiritual Plight of Europe: A survey of sixteen countries of free, western Europe, stressing the conditions which have made them mission fields in our generation.
 Chicago: Moody Press.
- Feenstra, H. en E. Overeem (2012),
Met Hart en Ziel, Beleidsplan 2013-2016 voor de Dienstenorganisatie van de Protestantse Kerk in Nederland, Utrecht: Dienstencentrum PKN <<http://www.pkn.nl/Lists/PKN-Bibliotheek/AZ%2012-16%20Beleidsplan%20Dienstenorganisatie%202013-2016.pdf>>.
- Gerth, Hans en C. Wright Mills (1979),
From Max Weber: Essays in Sociology. New York: Oxford University Press.
- Gooren, Henri (2006),
 The Religious Market Model and Conversion: Towards a New Approach, in: *Exchange* 35.1, 39-60
- Hadden, Jeffrey K. (1987),
 Toward desacralizing secularization theory, in: *Social Forces* 45, 587–611
- Hayward, John (2012),
Mathematical Modeling of Church Growth: An Update, Pontypridd: University of Clamorgan <<http://www.churchmodel.org.uk/modellingchurchgrowth.pdf>>
- Inskeep K.W. (1993),
 A Short History of Church Growth Research, in: Roozen, D.A. e.a. (eds.), *Church and De-*

- nominal Growth*, Nashville: Abingdon Press, 135-148.
- Keller, Timothy J. (2002),
 Why Plant Churches?,
http://download.redeemer.com/pdf/learn/resources/Why_Plant_Churches-Keller.pdf.
- Kuiper, J.H., e.a. (2011),
Handboek van de Gereformeerde Kerken in Nederland, Bedum: Scholma Druk.
- Linden, G.P.M. van der, e.a. (2011),
Jaarboek van de Christelijke Gereformeerde Kerken in Nederland, Amsterdam: Buijten & Schipperheijn Motief.
- McGavran, Donald A. (1936),
Church Growth and Group Conversion, New York: Friendship Press.
- McGavran, Donald A. (1955),
The Bridges of God, New York: Friendship Press.
- McGavran, Donald A. (1959),
How Churches Grow, Londen: World Dominion.
- McGavran, Donald A. (1970),
Understanding Church Growth, Grand Rapids: Eerdmans.
- McNamara, Roger en Ken Davis (2005),
The Yes, But How Handbook of Church Planting: A Practical Guide to Church Planting, n.p: Xulon.
- McRaney, W. (2003),
 Church Planting as Growth Strategy in the Face of Church Decline, in: *Journal for Baptist Theology and Ministry* 1.2, 1-4
- Moore, R. (2002),
Starting New Churches, Regal: Ventura.
- Mudde, J.M. e.a. (2011),
Informatieboekje voor de Nederlands Gereformeerde Kerken, Amsterdam: Buijten & Schipperheijn Motief.
- Noort, Gerrit e.a. (2008),
Als een kerk opnieuw begint: Handboek voor missionaire gemeenschapsvorming, Zoetermeer: Boekencentrum.
- Norris, Pippa en Ronald Inglehart (2004),
Sacred and Secular: Religion and Politics Worldwide, New York: Cambridge University Press.
- Ott, C. en G. Wilson (2011),
Global Church Planting: Biblical Principles and Best Practices for Multiplication, Grand Rapids: Baker Academic.

- Paas, Stefan (2014 fc.),
Church Planting in Secular Europe: A Critical Analysis
- Schaller, Lyle E. (1991a),
 Schaller Says SBC Must Decide about New Church Starts, in: *Biblical Recorder*, Cary: Baptist State Convention of North Carolina.
- Schaller, Lyle E. (1991b),
44 Questions for Church Planters, Nashville: Abingdon.
- Sengers, Erik (2006),
Aantrekkelijke kerk: Nieuwe bewegingen in kerkelijk Nederland op de religieuze markt, Delft: Eburon.
- Sengers, Erik (2009),
 European Exceptionalism: Lazy Churches, Pluralism, Adherence, and the Case of the Dutch Religious Cartel, in: Pickel, Gert en Olaf Müller (eds.), *Church and Religion in Contemporary Europe: Results from Empirical and Comparative Research*, Wiesbaden: VS-Verlag, 167-182
- Stark, Rodney en William Sims Bainbridge (1987),
A Theory of Religion, New Brunswick: Rutgers University Press.
- Stark, Rodney en Roger Finke (2000),
Acts of Faith: Explaining the Human Side of Religion, Berkeley: University of California Press.
- Stark, Rodney (2001),
 Efforts to Christianize Europe, 400-2000, in: *Journal of Contemporary Religion* 16.1, 105-123
- Stetzer, E. en W. Bird (2010),
Viral Churches: Helping Church Planters Become Movement Makers, San Francisco: Jossey-Bass.
- Tharp, J.C. (z.j.),
Reflections on Southern Baptist Baptism <<http://www.bpnews.net/pdf/TharpBaptisms.pdf>>
- Timmis, Stephen ed. (2000),
Multiplying Churches: Reaching Today's Communities Through Church Planting, Geanies House: Christian Focus.
- Vellekoop, Martijn J. (2008),
Nieuwe kerken in een nieuwe context, Amsterdam: MA Thesis Vrije Universiteit.
- Vos, Alrik (2012),
Hoop: Een onderzoek naar de missionaire effectiviteit van kerkplantingen binnen de NGK, CGK en GKV in Nederland, Amsterdam: MA Thesis Vrije Universiteit.
- Wagner, C. Peter (1991),
Church Planting for a Greater Harvest, Glendale: Regal.
- Warner, R. Stephen (1993),

Work in Progress: Toward a New Paradigm for the Sociological Study of Religion in the United States, in: *American Journal of Sociology* 98.5, 1044-1093

Woude, Marc van der, e.a. (2010),

Simple Church in Europe: Status Report 2010 <<http://simplechurch.eu/download>>.